

PERSPEKTIVE IMPLEMENTACIJE
EVROPSKIH STANDARDA
U PRAVNI SISTEM SRBIJE

Knjiga 5
Zbornik radova

Priredio
Prof. dr Stevan Lilić

Beograd, 2015

**PERSPEKTIVE IMPLEMENTACIJE EVROPSKIH STANDARDARDA
U PRAVNI SISTEM SRBIJE – KNJIGA 5**

Priredivač

Prof. dr Stevan Lilić

Izdavač

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
Centar za izdavaštvo i informisanje

Za izdavača

Prof. dr Sima Avramović, dekan

Urednik

Prof. dr Dragan M. Mitrović

Izdavanje zbornika pomoglo je
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

© Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovano, presnimavano ili prenošeno bilo kojim sredstvom – elektronskim, mehaničkim, kopiranjem, snimanjem ili na bilo koji drugi način bez prethodne saglasnosti autora i izdavača.

www.ius.bg.ac.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

340.137(4-672EU:497.11)(082)

PERSPEKTIVE implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije : zbornik radova. Knj. 5 / priredio Stevan Lilić. – Beograd : Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo i informisanje, 2016 (Beograd : Službeni glasnik). – 357 str. ; 24 cm. – (Biblioteka Zbornici)

Na spor. nasl. str.: Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System. – Tekst lat. i ćir. – Tiraž 150. – Str. 9–10: Predgovor / urednik ; Forward / editor. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Summaries.

ISBN 978-86-7630-600-8

1. Лилић, Стеван [уредник] [аутор додатног текста] а) Право – Хармонизација – Европска унија – Србија – Зборници

COBISS.SR-ID 222013964

UPOTREBA TUĐE STVARI KAO OBLIK PRAVNO NEOSNOVANOG OBOGAĆENJA

Apstrakt: Institut pravno neosnovanog obogaćenja prvi put je regulisan u švajcarskom pravu u XIX veku. Njegova svrha predstavlja sprečavanje neosnovanog sticanja imovinske koristi na tuđ račun. Lice koje je neosnovano ostvarilo imovinsku korist na tuđ račun dužno je da je preda licu kome ona pripada. Da bi ostvario restituciju osiromašeni je dužan da dokaže obogaćenje tuženog koje je u korelativnoj vezi sa osiromašenjem i za koje ne postoji pravni osnov. Zakon o obligacionim odnosima uređuje institut pravno neosnovanog obogaćenja pod nazivom „Sticanje bez osnova“ u čl. 210-219. Opšte pravilo o neosnovanom obogaćenju (čl. 210, st. 1 ZOO) formulisano je tako da obuhvata samo slučajeve u kojima je neosnovano sticanje nastupilo usled prelaza dela imovine osiromašenog u imovinu obogaćenog lica. Upotreba tuđe stvari u svoju korist može dovesti do neosnovanog obogaćenja koje je nastupilo bez imovinskog prelaza. ZOO upotrebu tuđe stvari u svoju korist uređuje u čl. 219. Potencijalna primena tog člana je široka i može obuhvatiti ne samo upotrebu tuđe telesne stvari već i vršenje tuđeg prava koje je podobno za ekonomsko iskorišćavanje. Stoga se upotrebom tuđe stvari u svoju korist može smatrati i neosnovano vršenje: prava intelektualne svojine, ličnog prava čije vršenje se može preneti na drugo lice uz naknadu i prava potraživanja. Za razliku od nacionalnih pravnih poredaka u kojima element obogaćenja nije iscrpno zakonski regulisan, Principi evropskog prava pravno neosnovanog obogaćenja u čl. 3:101 taksativno navode njegove pojavne oblike. Osim povećanja aktive, smanjenja pasive, primanja usluge ili rada obogaćenje se može ogledati i u upotrebi tuđe aktive koja obuhvata sve ono što ima novčanu vrednost bilo da se radi o pravu ili određenoj poverljivoj informaciji čiji imalac je ovlašćen da ograniči njenu upotrebu.

Ključne reči: Pravno neosnovano obogaćenje. Upotreba tuđe stvari u svoju korist. Zakon o obligacionim odnosima. Principi evropskog prava pravno neosnovanog obogaćenja.

* Dr Valentina Cvetković-Đorđević, asistent Pravnog fakulteta u Beogradu. Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije (179059), koje podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

Uvod

Potreba sprečavanja pravno neosnovanog obogaćenja postojala je još u rimskom pravu koja je delimično zadovoljena stvaranjem kondikcije, verzione tužbe i tužbe iz posloводства bez naloga. Te ustanove odlikuju se specifičnim uslovima primene zbog čega omogućavaju sankcionisanje samo jednog dela slučajeva pravno neosnovanog obogaćenja. Neophodnost sankcionisanja pravno neosnovanog sticanja u svim slučajevima u kojima se ono javlja imala je za posledicu stvaranje samostalnog instituta pravno neosnovanog obogaćenja koji je prvi put propisan u XIX veku u švajcarskom pravu.¹ Njega odlikuje opšta tužba iz neosnovanog obogaćenja koja je usmerena na sankcionisanje imovinske koristi koja je pravno neosnovano stečena na bilo koji način.² Iako se pravno neosnovano obogaćenje može ostvariti prelazom dela imovine jednog lica u imovinu drugog lica, imovinski prelaz nije pretpostavka neosnovanog sticanja imovinske koristi. Tako na primer neovlašćenom upotrebom tuđe stvari može se ostvariti imovinska korist pri čemu vrednost imovine vlasnika stvari može ostati nepromenjena.

U domaćoj sudskoj praksi obilato se primenjuje tužba za naknadu štete dok se sudovi tek sporadično susreću sa tužbom iz neosnovanog obogaćenja. Takvo postupanje nema opravdanja naročito ako se ima u vidu veliki potencijal instituta pravno neosnovanog obogaćenja koji se primenjuje uvek kada je jedno lice na bilo koji način pravno neosnovano steklo imovinsku korist na teret drugog lica. Svrha tog instituta je sprečavanje obogaćenog lica da zadrži korist koju je pravno neosnovano steklo na teret osiromašenog lica. Za razliku od naknade štete, kada se protivpravna štetna radnja mora

1 U evropskim građanskim kodifikacijama institut pravno neosnovanog obogaćenja prvi put je jedinstveno uređen u Švajcarskom zakoniku o obligacijama iz 1883. Međutim, pre toga je donet niz zakonika pojedinih švajcarskih kantona u kojima se nagoveštava drugačiji pristup materiji pravno neosnovanog obogaćenja. Među njima je prvi značajan bio Građanski zakonik za kanton Ciriš iz 1856, u kojem su kondikcije kao jedinstvena grupa dobile položaj samostalnog izvora obligacija. Drugi zakonik koji je doprineo stvaranju instituta pravno neosnovanog obogaćenja bio je Građanski zakonik švajcarskog kantona Grisons (Graubünden) iz 1862. godine, u kojem je prvi put u građanskim kodifikacijama izražen opšti princip zabrane neosnovanog obogaćenja. Vid. Vladimir Kapor, *Obogaćenje bez osnova* (neobjavljena doktorska disertacija), Beograd 1951, 26.

2 Vid. Valentina Cvetković-Đorđević, „Opšta tužba iz neosnovanog obogaćenja“, *Pravni život*, tom II 10/2013, 421-435.

pripisati štetniku u krivicu, obogaćenje može nastati bez krivice obogaćenog lica. Osim toga, ukoliko je obogaćenje nastalo ljudskom radnjom, ona ne mora biti protivpravna.³ Da bi uspeo u sporu tužilac (osiromašeni) dužan je da dokaže: postojanje svog osiromašenja, obogaćenje na strani tuženog za koje ne postoji pravni osnov i korelativnu vezu između osiromašenja i obogaćenja. Laičko tumačenje osiromašenja može navesti na pomisao da se osiromašenje ogleda isključivo u smanjenju aktive osiromašenog lica. To je samo delimično tačno jer se osiromašenje može sastojati i u izostanku povećanja aktive ili povećanju pasive. Pravni pojam obogaćenja takođe ne odgovara pojmu obogaćenja u običnom, svakodnevnom jeziku. Dok izraz „obogatiti se” u laičkom govoru znači pribaviti materijalna dobra u velikoj količini, pravni pojam obogaćenja podrazumeva svaku imovinsku korist, bez obzira na njenu veličinu.⁴ Obogaćenje stoga može imati oblik: uvećanja aktive (kada obogaćeni stekne novo dobro) ili uvećanja vrednosti već postojećeg dobra, smanjenja pasive i uštede troškova.⁵ Obogaćenje mora biti u korelaciji sa osiromašenjem tako da ono što za jednu stranu predstavlja obogaćenje za drugu predstavlja osiromašenje. Element korelacije izražava se time što obogaćenje nastupa „na teret” ili „na račun” osiromašenog lica.⁶ Da bi neosnovano obogaćenje bilo sankcionisano, nije dovoljno samo da se jedna strana obogatila na račun druge već je neophodno da je do toga došlo neosnovano. Obogaćenje je neosnovano onda kada za njega ne postoji nikakav osnov sticanja (*iustus titulus, iusta causa*) poput ugovora, jednostrane izjave volje, naredbe zakona.⁷

3 Vid. Dragoslav Veljković, *Obligaciono pravo kroz komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Beograd 2005, 254.

4 V. Kapor, 34.

5 Do uštede troškova dolazi kada obogaćeni koristi usluge koje nije platio (roditelji angažuju profesora da daje privatne časove njihovom detetu pa mu ne isplate ugovorenu naknadu).

6 Tako je, na primer, u Nemačkom građanskom zakoniku (čl. 812, st. 1) taj element izražen rečima: „Ko činidbom drugoga ili na drugi način na račun drugoga bez pravnog osnova nešto pribavi...” Slična formulacija se nalazi i u Švajcarskom građanskom zakoniku (čl. 62, st. 1): „Ko se bez osnova obogatio na račun drugoga...”, dok se u Zakonu o obligacionim odnosima (čl. 210, st. 1) navodi: „Kad je neki deo imovine jednog lica prešao na bilo koji način u imovinu nekog drugog lica...”

7 Živomir Đorđević, Vladan Stanković, *Obligaciono pravo (opšti deo)*, Beograd 1974, 438.

Sticanje koristi na teret drugog bez imovinskog prelaza

Institut pravno neosnovanog obogaćenja u srpskom pravu regulisan je u članovima 210-219 Zakona o obligacionim odnosima pod nazivom „Sticanje bez osnova“. Prema opštem pravilu iz člana 210, st. 1: „Kad je neki deo imovine jednog lica prešao na bilo koji način u imovinu nekog drugog lica, a taj prelaz nema svoj osnov u nekom pravnom poslu ili u zakonu, sticalac je dužan da ga vrati, a kad to nije moguće – da naknadi vrednost postignutih koristi.“ Iz te formulacije proizlazi da je za nastanak odgovornosti iz neosnovanog obogaćenja neophodan neosnovan imovinski prelaz do koga je došlo na bilo koji način. Neosnovan prelaz vrednosti iz imovine jednog u imovinu drugog lica karakterističan je za kondicionu odgovornost. Tada dolazi do promene vrednosti imovine obeju strana tako što se vrednost imovine primaoca (obogaćenog) povećava onoliko koliko se smanjuje vrednost imovine davaoca (osiromašenog). Tipičan primer predstavlja isplata nedugovanog na osnovu koje se imovina isplatioca umanjuje za vrednost isplate pri čemu se za istu vrednost povećava imovina primaoca.

Neosnovano obogaćenje može biti ostvareno i bez prelaza vrednosti iz imovine osiromašenog u imovinu obogaćenog lica. Neovlašćena upotreba tuđe stvari predstavlja slučaj neosnovanog obogaćenja u kome ne mora doći do imovinskog prelaza. Moguće je da stvar bude neovlašćeno upotrebljena a da imovina njenog vlasnika ne pretrpi nikakvu vrednosnu promenu. To je slučaj kada neko neosnovano upotrebi tuđu stvar pri čemu ona ostane u svojini osiromašenog lica (na primer jedno lice neovlašćeno upotrebi tuđ automobil da se preveze). Imovina osiromašenog nije pretrpela nikakvu promenu jer je njena vrednost ostala ista kao što je bila pre nego što je došlo do neosnovane upotrebe stvari. Stoga element osiromašenja koji predstavlja bitan element instituta neosnovanog obogaćenja ne mora nužno imati oblik imovinskog umanjenja. U slučaju neovlašćene upotrebe tuđe stvari osiromašenje se najčešće ogleda u izostanku povećanja aktive.⁸ Naime, vlasnik stvari ovlašćen je

8 Slučajevi neosnovanog obogaćenja ostvarenog neovlašćenom upotrebom tuđe stvari u nemačkom pravu regulišu se primenom tzv. Eingriffskondiktion iz čl. 812 BGB. Vid. Dirk Looschelders, *Schuldrecht Besonderer Teil* (9. Auflage), München 2014, 383. Za primenu Eingriffskondikcije tužilac ne mora da dokazuje svoje osiromašenje već je dovoljno da je tuženi ostvario dobit povredom prava tužioca koju pravni poredak pripisuje titularu prava. S obzirom da se osiromašenje tužioca pretpostavlja, italijanski

da ustupi upotrebu sopstvene stvari nekom licu uz naknadu. S obzirom da je obogaćeni neovlašćeno upotrebio tuđu stvar bez naknade, vlasnik stvari bio je lišen ne samo mogućnosti da upotrebljava sopstvenu stvar na način na koji je to neovlašćeno učinio obogaćeni već i da eventualno ustupi njenu upotrebu uz naknadu drugom licu.

Upotrebljavanje tuđe stvari u svoju korist (čl. 219 ZOO)

Osim opšte tužbe iz neosnovanog obogaćenja u čl. 210 st. 1 ZOO koja bi načelno trebalo da bude primenjiva na sve slučajeve neosnovanog sticanja koristi na tuđ račun, domaći zakonodavac posebno propisuje upotrebu tuđe stvari u sopstvenu korist u članu 219 ZOO. Taj član glasi: „Kad je neko tuđu stvar upotrebio u svoju korist, imalac može zahtevati, nezavisno od prava na naknadu štete, ili u odsustvu ove, da mu ovaj naknadi korist koju je imao od upotrebe.“ Istovetna odredba nalazi se u čl. 191 Prednacrtu Građanskog zakonika Republike Srbije.⁹

Upotreba stvari u sopstvenu korist predstavljala slučaj obogaćenja nastalog radnjom obogaćenog lica. Osiromašeni je lice na čiji teret je upotrebljena stvar, dok je obogaćeni lice koje je ostvarilo korist tom upotrebom.

Član 219 ZOO govori o upotrebljavanju tuđe stvari zbog čega je neophodno utvrditi značenje tog izraza u pravnom smislu.¹⁰ Pod upotrebljavanjem se može smatrati neosnovano sticanje državine stvari pri čemu je njen vlasnik ili drugi pravno ovlašćeni imalac lišen mogućnosti da je upotrebljava. U svojstvu osiromašenog može se, dakle, javiti ne samo vlasnik već i drugi

autor Galo (Gallo) u svojoj monografiji o pravno neosnovanom obogaćenju zaključio je da se u nemačkom pravu za primenu opšte tužbe iz neosnovanog obogaćenja zahtevaju samo tri elementa: obogaćenje jedne strane (tuženog) na račun druge (tužioca), koje mora nastupiti neposredno i koje je neosnovano. Vid. Paolo Gallo, *L'arricchimento senza causa*, Padova 1990, 15.

9 Vlada Republike Srbije - Komisija za izradu Građanskog zakonika, Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije, druga knjiga - Obligacioni odnosi, Beograd 2014.

10 U nemačkom pravu upotreba se shvata široko i obuhvata neovlašćeno: sticanje državine stvari u tuđem vlasništvu, korišćenje stvari, potrošnju stvari, spajanje, mešanje i preradu stvari, raspolaganje tuđom stvari, povredu nematerijalnog dobra (intelektualne svojine i prava ličnosti). Vid. Eingriffskondiktion § 812 BGB, <http://bgb.jura.uni-hamburg.de/agl/agl-812-ingriff.htm>, 4. novembar 2014.

pravno ovlašćeni imalac stvari poput zakupca.¹¹ Pod upotrebljavanjem se može razumeti i neovlašćeno korišćenje stvari pri čemu ona ostaje u državi ovlašćenog lica (na primer kada neko ko nema službenost puta prelazi preko tuđeg imanja). Stvar može biti upotrebljena tako da pravno prestane da postoji što je slučaj s potrošnjom, spajanjem, mešanjem i preradom stvari. Upotreba tuđe stvari u smislu čl. 219 ZOO predstavlja i neovlašćeno raspolaganje tuđom stvari.¹² Ukoliko je neko neovlašćeno teretno raspolagao tuđom stvari, pri čemu je savestan sticalac stekao svojinu na njoj,¹³ dotadašnji vlasnik može da podigne tužbu protiv otuđioca kojom zahteva naknadu zbog izgubljene svojine. U tom slučaju dotadašnji vlasnik osiromašen je stoga što je prestalo njegovo pravo svojine u korist trećeg savesnog lica. Budući da je otuđilac neovlašćeno teretno raspolagao tuđom stvari, naknada koju je primio po osnovu otuđenja predstavlja iznos njegovog obogaćenja koji je dužan da preda osiromašenom licu.¹⁴ U poslednje vreme, razvojem tehnologije i sredstava komunikacije sve češće se javljaju slučajevi u kojima neko ostvaruje korist povredom tuđeg prava intelektualne svojine ili određenog ličnog prava.¹⁵ U svrhu sankcionisanja pravno neosnovanog obogaćenja u tim slučajevima pojmu *stvar* iz čl. 219 ZOO treba dati šire značenje od onog koje ima u građanskom pravu¹⁶ te njime obuhvatiti i pravo intelektualne svojine i lično pravo koje je podobno za ekonomsko iskorišćavanje.¹⁷ Osim

11 Slobodan Perović, Komentar Zakona o obligacionim odnosima I, Beograd 1995, 514.

12 Za razliku od ZOO koji otuđenje tuđe stvari ne propisuje kao poseban oblik neosnovanog obogaćenja, Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije uređuje ga u čl. 183, st. 2 na osnovu koga u slučaju punovažnog otuđenja tuđe stvari otuđilac je dužan da primljenu naknadu ustupi dotadašnjem sopstveniku, a ako naknada nije još isplaćena otuđiocu, bivši sopstvenik se može obratiti neposredno sticaocu.

13 Vid. čl. 31 Zakona o osnovama svojinskopравnih odnosa.

14 Vid. čl. 816, st 1 BGB. O tome šta je predmet tužiočevog zahteva po osnovu neosnovanog obogaćenja, moguća su dva shvatanja. Prema prvom shvatanju, zahtev je usmeren na predmet protivčinidbe savesnog sticaoca koji se najčešće ogleda u kupoprodajnoj ceni. Prema drugom shvatanju, otuđilac je dužan da isplati vrednost otuđene stvari. Te razlike u shvatanjima dolaze do izražaja onda kada je suma koju je tuženi dobio na osnovu otuđenja većeg iznosa od objektivne vrednosti stvari. Vid. D. Looschelders, 390.

15 Vid. čl. 119 Zakona o javnom informisanju i medijima „Sl. glasnik RS“, br. 83/2014.

16 U građanskom pravu stvar je deo materijalne prirode koji se nalazi u ljudskoj vlasti i na kojem postoji pravo svojine ili neko drugo stvarno pravo. Vid. Obren Stanković, Miodrag Orlić, Stvarno pravo (deveto izdanje), Beograd 1999, 6.

17 Pravo na telesni integritet predstavlja pravo koje nije podobno za ekonomsko iskorišćavanje. Primeri ličnih prava koja se mogu ekonomski iskorišćavati jesu pravo na izgled i ime.

apsolutnih prava, u vezi s čl. 219 ZOO stvar može značiti i pravo potraživanja. U svojstvu osiromašenog lica tada se javlja poverilac čije pravo potraživanja je neko upotrebio u sopstvenu korist tako što je neovlašćeno primio isplatu od dužnika. Ukoliko se potraživanje punovažno ugasilo, obogaćeno lice dužno je da ustupi poveriocu primljeno.¹⁸ Ako se potraživanje nije ugasilo, dolazi u obzir primena pravila o isplati nedugovanog (pod pretpostavkom da je dužnik bio u zabludi da isplatu vrši pravom poveriocu) na osnovu kojeg isplatilac ima pravo na povraćaj od primaoca isplate. Međutim, i u tom slučaju treba omogućiti poveriocu da predaju koristi zahteva direktno od obogaćenog koji ju je neovlašćeno primio. Time bi poverilac izbegao „zao-bilazni put“ na osnovu kojeg bi morao da čeka da dužnik (isplatilac) najpre zahteva povraćaj plaćenog od primaoca isplate pa da tek nakon toga dobije namirenje svog potraživanja. Naplata potraživanja poveriocu tada može biti rizična jer se može desiti da u međuvremenu dužnik postane insolventan.

Odnos neosnovane upotrebe tuđe stvari i naknade štete

Neosnovana upotreba tuđe stvari može imati za posledicu štetu koju trpi osiromašeno lice zbog čega često dolazi u obzir građanskopravna odgovornost obogaćenog lica. Za razliku od naknade štete, kada se protivpravna štetna radnja mora pripisati štetniku u krivicu, pravno neosnovano obogaćenje može nastati bez krivice obogaćenog lica. Otuda na primenu čl. 219 ZOO ne utiče da li je obogaćeni bio savestan. Obaveza restitucije postoji bez obzira na to da li je obogaćeni znao ili mogao znati da upotrebljava tuđu stvar. Primena pravila o građanskoj odgovornosti dolazi u obzir tek ukoliko je obogaćeni bio nesavestan (znao je ili je mogao znati da tuđu stvar neosnovano upotrebljava). Zakon je, međutim, izričit da pravo restitucije postoji nezavisno od prava na naknadu štete. To treba tumačiti tako da u situaciji kada su, osim sticanja bez osnova, ispunjeni uslovi za naknadu štete osiromašeni može da bira da li će zahtevati restituciju koristi ili naknadu pretrpljene štete.¹⁹ Ukoliko odluči da

18 U čl. 183, st. 1 Prednacrtu Građanskog zakonika Republike Srbije posebno se uređuje slučaj primanja isplate tuđeg potraživanja: „Ko je primio isplatu tuđeg potraživanja kojom se to potraživanje punovažno ugasilo, dužan je primljeno ustupiti pravom poveriocu.“

19 Protiv presude drugostepenog suda koji je odbio žalbu tužilje i potvrdio presudu prvostepenog suda s obrazloženjem da se ne može primeniti kondicija koja dolazi u obzir

podigne tužbu iz neosnovanog obogaćenja, ona će biti usmerena na vrednost za koju se štetnik obogatio time što je prouzrokovao štetu. Zbog toga, ako je šteta veća od obogaćenja, korisnije je da tužilac podigne tužbu za naknadu štete jer bi mu tužba iz obogaćenja donela samo delimično zadovoljenje. Međutim, čak i da je prvo podigao tužbu iz obogaćenja, tužba za naknadu štete mogla bi da bude dopunska tužba.²⁰ Naime, ako je tuženi najpre podigao tužbu iz obogaćenja jer mu je ona u pogledu dokaza bila jednostavnija, razliku do iznosa štete naknadno može zahtevati tužbom za naknadu štete.

Premda osiromašenje može imati oblik umanjena ili sprečavanja povećanja imovine osiromašenog lica, pravno neosnovano obogaćenje ne pretpostavlja postojanje štete na strani osiromašenog lica. Obogaćeni može da ostvari korist vršenjem prava koje pripada osiromašenom a da pritom osiromašeni ne pretrpi nikakvu štetu. Štaviše, može se desiti da je osiromašeni, zahvaljujući tome što je neko neovlašćeno upotrebio njegovo pravo, umesto štete ostvario korist (na primer, kada bez dozvole autora pesma ili kompozicija bude iskorišćena u filmu ili bude emitovana na radiju nakon čega on postane popularan).²¹ Obaveza restitucije postoji bez obzira na to da li je titular povredjenog prava pretrpeo štetu.

samo kada u konkretnom slučaju nema mesta primeni druge tužbe podneta je revizija Vrhovnom sudu Jugoslavije. Odlučujući po reviziji VSJ je ukinuo nižestepene presude navodeći sledeće obrazloženje: „...Ako postoji i neopravdano pribavljanje koristi u vezi sa pričinjavanjem štete, ne može se ovlašćeno lice lišiti prava da bira pravni osnov naknade. Takvog pravnog pravila nema, a ono bi bilo i u suprotnosti sa načelom da se niko ne može nepravedno i neopravdano na uštrb nečije imovine obogatiti.“ Vid. Rešenje Vrhovnog suda Jugoslavije Rev. 1962/65 od 16. juna 1965. godine, Zbirka sudskih odluka, knj. 10, sv. 2, Beograd 1965, br. 174. U austrijskom pravu takođe sa smatra da tužilac ima pravo izbora između tužbe iz obogaćenja i tužbe za naknadu štete. Vid. Stefan Perner, Martin Spitzer, Georg E. Kodek, *Bürgerliches Recht* (3. Auflage), Wien 2012, 354. Naprotiv, u francuskom i italijanskom pravu opšta tužba iz neosnovanog obogaćenja supsidijernog je karaktera u odnosu na sve druge tužbe. Za francusko pravo vid. Alain Sériaux, *Droit des obligations*, Presses Universitaires de France 1991, 297–299; Muriel Fabre-Magnan, *Droit des obligations 2 – Responsabilité civile et quasi-contrats*, Presses Universitaires de France, 2010, 418–419. Za italijansko pravo vid. Paolo Gallo, „Arricchimento senza causa“, *Rivista di diritto civile*, parte seconda (1993), 682. i Barbara Cortese, *Indebiti solutio ed arricchimento ingiustificato*, Napoli 2013, 199–200.

20 Bogdan Loza, „Odnos tužbe iz neosnovanog obogaćenja prema tužbi za naknadu štete i svojinskoj tužbi“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo 1967, 153.

21 E. von Caemmerer, 354. Nemački sudovi su još pre stupanja na snagu Nemačkog građanskog zakonika dosuđivali restituciju bez obzira na to da li je tužilac pretrpeo štetu. Tako je u slučaju Ariston tužena kompanija koja je proizvodila muzičke uređaje

Obim odgovornosti za neosnovanu upotrebu tuđe stvari u svoju korist

Prilikom utvrđivanja obima restitucije u ZOO se ne vodi računa o savesnosti obogaćenog lica, što predstavlja njegov ozbiljan nedostatak.²² Tuženi je dužan da vrati predmet sticanja, a ako to nije moguće, da naknadi vrednost postignutih koristi bez obzira na svoju savesnost. Osim toga, zakonodavac ne propisuje prema kojem trenutku se utvrđuje postignuta korist, iz čega proizlazi da je dovoljno da je ona jednom ostvarena, bez obzira na to da li je tuženi poseduje u trenutku podizanja tužbe. O savesnosti obogaćenog moralo bi se voditi računa jer nema pravno-političkog opravdanja izjednačiti lice koje je verovalo u osnovanost i konačnost svog sticanja sa licem koje je znalo da neosnovano ostvaruje korist na tuđ račun. Otuda bi savesno lice trebalo blaže da odgovara u odnosu na nesavesno lice. U uporednom pravu blaža odgovornost savesnog lica postiže se time što se uzima u obzir nestanak obogaćenja te ono odgovara samo za korist koju poseduje u trenutku podizanja tužbe.²³

sa trakom na kojoj su bile snimljene različite pesme, od kojih je jednu komponovao tužilac od koga nije tražena saglasnost da njegova pesma bude iskorišćena u te svrhe. Ogroman uspeh koji je stekao uređaj „Ariston” imao je za posledicu da do tada nepoznati kompozitor bude proslavljen. Uprkos paradoksalnoj činjenici da tužilac od neovlašćenog objavljivanja nije imao štete već koristi, Reichsgericht je usvojio njegov zahtev izrekavajući da on ne mora da dokazuje da je pretrpeo štetu da bi imao pravo na restituciju. Vid. RG 8.6.1895, RGZ 35, 63. Nav. prema Gerhard Dannemann, *The German Law of Unjustified Enrichment and Restitution*, Oxford 2009, 102.

- 22 Prilikom utvrđivanja obima restitucije ZOO ne sadrži opšte pravilo koje uzima u obzir savesnost obogaćenog, ali zato o savesnosti vodi računa prilikom povraćaja plodova i plaćanja zatezne kamate. Tako, nesavesno lice plodove vraća i plaća zateznu kamatu od dana sticanja stvari, a savesno od dana podnošenja zahteva iz neosnovanog obogaćenja (čl. 214 ZOO). O savesnosti obogaćenog lica vodi se računa i prilikom određivanja naknade troškova koje je imalo povodom predmeta obogaćenja. Savesni sticalac ima pravo na naknadu svih nužnih i korisnih troškova koje je snosio povodom stvari. S druge strane, nesavestan sticalac nema pravo na naknadu nužnih troškova, ali ima pravo da mu budu nadoknađeni korisni troškovi do iznosa koji predstavlja uvećanje vrednosti stečene stvari u trenutku vraćanja (čl. 215 ZOO).
- 23 Čl. 818, st. 3 BGB i čl. 64 Švajcarskog zakonika o obligacijama. Oslobođenje od odgovornosti zbog nestanka obogaćenja propisuju još neka prava poput portugalskog (čl. 479, st. 2, čl. 480 Portugalskog građanskog zakonika), estonskog (čl. 1033, 1035, 1038 Zakona o obligacijama Estonije). U engleskom pravu, odluka Doma lordova u slučaju *Lipkin Gorman v. Karpnale Ltd.* [1991] 2 AC 548 bila je presudna za uvažavanje odbrane tuženog o nestanku obogaćenja (change of position). Vid. Robert Goff, Gareth Jones, *The Law of Unjust Enrichment*, London 2011, 14.

Nesavesni obogaćeni odgovara za ostvarenu korist bez obzira da li ona postoji u trenutku podizanja tužbe.

Kada se radi o neosnovanoj upotrebi tuđe stvari predmet obaveze obogaćenog lica zavisi od toga da li je predmet obogaćenja moguće vratiti u naturi. Prema osnovnom pravilu, obogaćeni je dužan da izvrši naturalnu restituciju, a kad to nije moguće da izvrši novčano plaćanje u vrednosti postignutih koristi. Ukoliko neosnovana upotreba pretpostavlja lišenje faktičke vlasti na stvari njenog ovlašćenog imaoca, obogaćeni je dužan da vrati stvar. Nesavesni obogaćeni koji je neosnovanom upotrebom tuđe stvari ostvario imovinsku korist trebalo bi da osim vraćanja same stvari bude obavezan i na novčano plaćanje u visini te koristi (na primer lice koje je neovlašćeno koristilo tuđ automobil trebalo bi da pored njegovog vraćanja osiromašenom licu plati i sumu koja se uobičajeno plaća za njegovo iznajmljivanje). Savesni obogaćeni (koji nije znao niti je mogao znati da neosnovano upotrebljava tuđu stvar) trebalo bi da osim povraćaja stvari izvrši novčano plaćanje pod uslovom da je njenom upotrebom ostvario uštedu nužnih troškova. U slučaju da je obogaćeni neovlašćeno vršio tuđe pravo intelektualne svojine ili određeno lično pravo, dužan je da plati sumu koja se uobičajeno plaća za dobijanje ovlašćenja. Međutim, ako je lice nesavesno jer je znalo da neovlašćeno upotrebljava tuđe pravo, u teoriji postoji mišljenje da je tada obavezno da preda celokupnu dobit koju je ostvarilo povredom prava (ako je obogaćeni svesno neovlašćeno upotrebio tuđ patent, obavezan je da preda celokupno ostvareni profit, a ne samo sumu koja se plaća za dobijanje licence za njegovo korišćenje).²⁴ Tužba iz obogaćenja protiv nesavesnog povredioca koja je usmerena na predaju celokupne dobiti u tom slučaju ostvaruje kaznenu funkciju.²⁵

Upotreba tuđe stvari prema Principima evropskog prava pravno neosnovanog obogaćenja (*PEL Unj. Enr.*)

Institut pravno neosnovanog obogaćenja propisan je u većini nacionalnih pravnih poredaka na području Evrope. O tome koliko je to značajan institut, govori i to da je Grupa istaknutih pravnika, radi unifikacije prava država članica Evropske unije (EU) povodom mogućnosti donošenja Evropskog

24 E. von Caemmerer, 359.

25 Ibid., 360.

građanskog zakonika, predložila Principe evropskog prava pravno neosnovanog obogaćenja (*Principles of European Law on Unjustified Enrichment* – skraćeno *PEL Unj. Enr.*)²⁶. Principi se temelje na detaljnoj analizi propisa nacionalnih pravnih poredaka u materiji pravno neosnovanog obogaćenja i njihove praktične primene. S obzirom da sadrže rešenja koja su se u praksi mnogih država pokazala efikasnim u sprečavanju neosnovanog sticanja na tuđ račun, valjalo bi ih uzeti u obzir prilikom donošenja novih pravila pravno neosnovanog obogaćenja.

U nacionalnim pravnim porecima različito je uređeno pravno neosnovano obogaćenje. Uprkos različitim načinima sankcionisanja, u svima njima ono predstavlja pravno neosnovano sticanje imovinske vrednosti jednog lica (obogaćenog) na teret imovine drugog lica (osiromašenog). Stoga opšti pojam pravno neosnovanog obogaćenja čini nekoliko bitnih elemenata: obogaćenje, osiromašenje, korelativna veza između obogaćenja i osiromašenja, nepostojanje pravnog osnova obogaćenja. Po pravilu, zakonski tekstovi ne određuju bliže te elemente već je to zadatak pravne nauke i prakse. Za razliku od nacionalnih pravnih poredaka Principi definišu svaki od tih elemenata.²⁷ U čl. 3:101 taksativno su navedena tri tipa obogaćenja: povećanje aktive ili smanjenje pasive, korišćenje tuđe usluge ili rada i upotreba tuđe aktive. U aktivu u smislu tog člana spada sve ono što ima ekonomsku vrednost, uključujući svojinu, ostala prava koja se mogu novčano izraziti i *goodwill*.²⁸ Drugim rečima aktivu čini sve ono što se uz naknadu može preneti drugom licu. Osim prenosa prava ili ustupanja njegovog vršenja, uz naknadu može biti preneti i određena poverljiva informacija čiji imalac je ovlašćen da ograniči njenu upotrebu (na primer pronalazak koji još uvek nije zaštićen).²⁹

Upotreba tuđeg prava predstavlja pravno neosnovano obogaćenje ako je to pravo podobno za ekonomsko iskorišćavanje to jest ako se sâmo pravo ili njegovo vršenje uopšte može preneti drugom licu uz naknadu. Za primenu pravila neosnovanog obogaćenja nema značaja da li je konkretan titular prava

26 *Principles of European Law*, Study Group on European Civil Code, *Unjustified Enrichment – PEL Unj. Enr.* (prepared by Christian von Bar – Stephen Swann), Munich 2010.

27 Čl. 3:102 odnosi se na osiromašenje, čl. 4:101 na korelativnu vezu između obogaćenja i osiromašenja, dok čl. 2:101 govori o tome kada je obogaćenje neosnovano.

28 *Ibid.*, 345.

29 *Ibid.*

sposoban da raspolaže tim pravom.³⁰ Čak i poslovno nesposobno lice koje nije u stanju da raspolaže svojim pravom (bilo tako što će ga preneti drugom licu ili ustupiti vršenje tog prava uz naknadu) može imati položaj osiromašenog lica. Lice koje je *de facto* vršilo tuđe pravo pri čemu u konkretnom slučaju *de iure* nije moglo biti ovlašćeno na to vršenje odgovaraće zbog neosnovanog obogaćenja. Isto tako na postojanje neosnovanog obogaćenja nema uticaja da li je titular prava imao nameru da uz naknadu prenese ili ustupi vršenje tog prava drugom licu.³¹ Nije od značaja ni to da li je titular prava imao nameru da ga sam vrši u periodu u kojem ga je obogaćeni neovlašćeno vršio.³² Tako na primer postoji neosnovano obogaćenje u slučaju u kome je lice A neovlašćeno ušlo u kuću lica B i tamo boravilo u periodu u kome se vlasnik kuće nalazio u bolnici. Lice A odgovara za neosnovano obogaćenje bez obzira na to što lice B nije moglo stanovati u kući niti je imalo nameru da je izda u zakup.

Neosnovana upotreba tuđeg prava pretpostavlja obogaćenje lica koje je izvršilo tu upotrebu.³³ Konkretno ostvarena imovinska korist od značaja je samo za utvrđivanje obima odgovornosti savesnog lica u situaciji u kojoj nije moguće izvršiti naturalnu restituciju. Nesavesno lice odgovara bez obzira na to da li je neovlašćenom upotrebom zaista ostvarilo imovinsku korist. Ukoliko nije moguće izvršiti naturalnu restituciju, nesavesno lice obavezuje se na novčanu isplatu vrednosti obogaćenja.³⁴ Pritom je relevantna objektivna vrednost obogaćenja koja predstavlja novčanu sumu koji se na tržištu plaća za upotrebu tog prava.³⁵ Prema Principima, ne utvrđuje se iznos stvarnog obogaćenja nesavesnog lica već se ono obavezuje da plati sumu koju bi na tržištu moralo da plati titularu prava kako bi dobilo ovlašćenje za upotrebu. S druge strane, ako je obogaćeni savestan (opravdano je verovao u postojanje osnova obogaćenja) ili se nije saglasio sa sticanjem koristi (nametnuto obogaćenje),³⁶

30 Ibid., 351.

31 Ibid., 352.

32 Ibid.

33 Ibid.

34 Čl. 5:102, st. 1 PEL Unj. Enr.

35 Čl. 5:103, st. 1 PEL Unj. Enr.

36 Nametnuto obogaćenje postoji, na primer, kada jedno lice pogrešno verujući da je reč o njegovoj stvari izvrši radove na tuđoj stvari na osnovu kojih dođe do povećanja njene vrednosti. Obogaćeno lice bilo je pasivno prilikom sticanja koristi koja je nastupila zahvaljujući ponašanju druge osobe. Na primer, savesni držalac (osiromašeni) izvrši poboljšanje na tuđem zemljištu, pri čemu vlasnik zemljišta (obogaćeni) nema saznanje o tome.

dužan je da plati sumu koja odgovara vrednosti ušteđenih troškova.³⁷ Pravilo koje se tiče savesnih lica odnosno lica koja nisu želela da steknu korist ima za svrhu ublažavanje njihove odgovornosti. Naime, novčana restitucija koja se nalaže obogaćenom licu ima značenje plaćanja cene za ono što je neosnovano steklo. Otuda bi se licu koje je steklo korist bez svoje volje ili koje je verovalo da je steklo bez obaveze plaćanja objektivne vrednosti obogaćenja učinila nepravda ukoliko bi bilo obavezno da plati tržišnu vrednost obogaćenja. Iz tog razloga ono se obavezuje da plati iznos koji odgovara vrednosti ušteđenih troškova koji ne može prevazilaziti tržišnu vrednost obogaćenja. Ukoliko stečena korist obogaćenom licu ne predstavlja uštedu troškova, ono će biti oslobođeno odgovornosti za neosnovano obogaćenje.³⁸ S druge strane, ako ušteta troškova prevazilazi sumu koju bi obogaćeni na tržištu morao da plati da bi dobio ovlašćenje za vršenje prava, biće dužan da plati manji iznos.

Zaključak

Nepravda koju jedno lice trpi stoga što je na njen teret drugo lice ostvarilo imovinsku korist ispravlja se primenom instituta pravno neosnovanog obogaćenja. Njegova svrha upravo se ogleda u predaji ostvarene koristi licu kome ona pripada. Na stvaranje savremenog instituta neosnovanog obogaćenja naročito su uticale dve ustanove stvorene u rimskom pravu – kondikcija (*condictio*) i verziona tužba (*actio de in rem verso*).

Primenu kondikcije karakteriše imovinski prelaz koji se ogleda u tome što se određena stvar jednog lica našla u imovini drugog lica bez pravnog osnova. Bitan element kondikcije jeste nepostojanje osnova sticanja (*sine causa*) koji je preuzeo savremeni institut neosnovnog obogaćenja. Ostvarena korist na teret drugog (*versum*) predstavlja drugi bitan element pravno neosnovanog obogaćenja koji je svojstven verzionoj tužbi. Ta korist ne mora uvek biti prouzrokovana prelazom dela imovine osiromašenog lica u imovinu obogaćenog lica. U slučaju da se osiromašenje ogleda u izostanku povećanja aktive, imovina osiromašenog lica nije pretrpela nikakvu vrednosnu promenu. S obzirom da se ostvarena korist pripisuje imovini osiromašenog lica, obogaćeni je dužan da mu je preda.

37 Čl. 5:102, st. 2 PEL Unj. Enr.

38 PEL Unj. Enr., 463.

U domaćem pravu opšte pravilo o neosnovanom obogaćenju (čl. 210, st. 1 ZOO) formulisano je tako da obuhvata samo slučajeve u kojima je neosnovano obogaćenje nastupilo usled prelaza dela imovine osiromašenog u imovinu obogaćenog lica. Upotrebljavanje tuđe stvari u svoju korist uređena je u čl. 219 ZOO. Potencijalna primena tog člana je široka i može obuhvatiti ne samo upotrebu tuđe telesne stvari već i vršenje tuđega prava koje je podobno za ekonomsko iskorišćavanje. Stoga se upotrebom tuđe stvari u svoju korist može smatrati i neosnovano vršenje: prava intelektualne svojine, ličnog prava čije vršenje se može preneti na drugo lice uz naknadu i prava potraživanja.

Za razliku od nacionalnih pravnih poredaka u kojima element obogaćenja nije iscrpno zakonski regulisan, Principi evropskog prava pravno neosnovanog obogaćenja u čl. 3:101 taksativno navode njegove pojavne oblike. Osim povećanja aktive, smanjenja pasive, primanja usluge ili rada obogaćenje se može ogledati i u upotrebi tuđe aktive koja obuhvata sve ono što ima novčanu vrednost bilo da se radi o pravu ili određenoj poverljivoj informaciji čiji imalac je ovlašćen da ograniči njenu upotrebu.

Asst. dr Valentina Cvetković Đorđević*

USE OF ANOTHER AS ASSETS AS A FORM OF UNJUST ENRICHMENT

Summary

The institute of Unjust Enrichment was regulated for the first time in the 19th century in Swiss law. The aim of this institute is to prevent ungrounded enrichment at the detriment of another. A person who is enriched at the detriment of another is required to make restitution to the other. Restitution is, therefore, a tool of corrective justice. To successfully claim unjust enrichment against another person, a claimant must prove: the existence of other party's enrichment which is in

* Valentina Cvetković Đorđević, PhD, assistant, Faculty of Law University of Belgrade. This article is the result of research within the project Perspectives of Implementation of European Standards in the Serbian Legal System (179059), supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

correlation with the disadvantage on the part of the claimant and the absence of a legal basis for such enrichment. In Serbia the Law of Contract and Torts regulates the institute of Unjust Enrichment using the name „Acquiring without ground” in Articles 210-219. General enrichment action should be applicable to all cases of unjust enrichment. However, its formulation in Serbian law (Art. 210, para. 1) applies only to the enrichment occurring as a consequence of a transfer of a part of a claimant’s property into a property of a defendant. If benefit is acquired without transferring the property, Art. 210, para. 1 cannot be applied. Use of another’s thing without authorization can be an example of acquisition of benefit without transferring the property. The Law of Contract and Torts in Art. 219 regulates using another person’s object to one’s own benefit. The term object should embrace not only a corporal thing but every right (absolute or relative) susceptible of commercial exploitation.

Unlike national rules which usually regulate a general clause of unjust enrichment in which elements of unjust enrichment are not regulated in detail, Principles of European Law on Unjustified Enrichment set out a definition based on an exhaustive enumeration of the types of enrichment and disadvantage. Both enrichment and disadvantage can occur in different forms. A person is enriched by: an increase in assets, decrease in liabilities, receiving a service (or having work done), use of another’s assets. On the other side, a person is disadvantaged by: a decrease in assets or an increase in liabilities, rendering a service (or doing work), or another’s use of that person’s assets. Transfer of property is, therefore, not decisive for application of general rule of unjust enrichment. Use of another’s assets could lead to the acquisition of benefit relevant to the application of Pel. Unj. Enr. if assets can be used. In principle, all transferable absolute rights are thus encompassed, such as property rights including rights to intellectual property. However, the right need not be capable of transfer and it will suffice that the right is one which another person might be licensed to use. This will therefore embrace relative rights and non-transferable absolute rights, such as contractual rights and rights of personality. Moreover, use of another’s assets will cover one person’s exploitation of another’s confidential information or an invention or design which might be, but has not yet been, converted into fully-fledged intellectual property right.

Key words: Unjust Enrichment. Use of another’s assets. The Law of Contract and Torts. Principles of European Law on Unjustified Enrichment.